

## מי יתן טהור מטמא\*

(על טעמה של טומאה)

כשאנו נכנסים... להמקצוע הגדול של דרישת טעמי המצוות, לא נוכל להיפטר מהשתוממות על דלות ההפריה בחלק הספרותי החשוב מאד הזה, שלפי תוכנו היה ראוי להיות דשן ורחב הרבה יותר משאר מצוותיה של דרישת התורה.

בדורנו הזה הננו מרגישים הרבה את חסרון החקירה במחקר הזה החשוב מאד; הדאגה על דבר חיזוק היהדות, העיונית והמעשית, מקפת את החלק היותר נכבד מבעלי הכישרון שבקרבונו, העומדים במעמד מוצק וקיים על בסיס היהדות ונכונים להקריב את נפשם עליה. ולכאורה דבר פשוט הוא, שיסוד התחיה ותגבורת החיים... צריך הוא להמשך מהזלת אור חיים פנימיים... הגורם לחבב ולהעמיד את המעשים הנסמכים עליהם...

המקום היותר עלול לקבל בתוכו את שפעת כל הזרמים כולם, הא-להי, המוסרי, האמוני והלאומי, בתכלית החיים והאורה, אשר פרו יוכל להיות ניכר בקרוב בימינו, ושורשיו יכו בעומק להיות למחיה לדור דורים - הוא החלק הנעזב כמעט של דרישת טעמי מצוות, אשר יזרח אור גדול על העולם המדעי של היהדות, לשובב את נתיבותיה. (מאמרי הראיה ח"א עמ' 18)

הדרישה הנשמעת היום יותר ויותר היא לדעת **למה ומדוע** לקיים מצוות, ולא רק איך וכמה. הדרישה על טעמי המצוות עולה בכל חריפותה, ומכריחה אותנו להעמיק ולברר לעצמנו את הצווים הא-להיים. העמקה ועיון בדברי תורה ובטעמי מצוותיה, עשויים להביא לנו ברכה גדולה ועצומה, הן מבחינת העמקת הרצון לקיום המצוות והן מבחינת הדקדוק בהן.

קודם שננסה לברר לעצמנו טעמי מצוות, יש לתת כמה הגבלות:

ראשית - פשוט הוא שאין אנו מתיימרים לדעת לומר מהם הטעמים שכוון בהם ריבוננו של עולם יתעלה. "כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם" (ישעיהו נה, ט). צריך להגדיר שכל דברינו הם בגדר ניסיון בלבד. ואולי נזכה במידה מסוימת לכוון לאמיתה של תורה.

שנית - דבר פשוט ומובן מאליו, שמחויבותנו לקיום המצוות לא תלויה באיזושהי הבנה. המחויבות לקיום המצוות היא מעצם הצווי הא-להי, אם נבין אותו ואם לאו.

בתוך התחום המורכב של טעמי מצוות, ענייני טומאה וטהרה הם התחום הנסתר והרחוק ביותר. עניני טומאה וטהרה הם בבחינת "חוקה חקקתי, גזירה גזרתי, ואין לך רשות להרהר אחריהם". אם לגבי טעמי מצוות בכלל צריך זהירות, קל וחומר לגבי עניני טומאה וטהרה:

דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירות הכתוב הן, ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעתו והרי הן מכלל החוקים. וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים הוא, שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים, אלא גזירת הכתוב היא. (רמב"ם הלכות מקוואות יא, יב)

הטומאה היא מושג רוחני שרק התורה תוכל להגבילו על פי עצת עליון, לא על פי אורחות החוש הטבעי הפשוט. וההגבלה הזאת היא נעלה מכל הגבלה טבעית, ואין הטבעית כי אם טפילה לה ובטילה אליה... על כן ההבדל שבין טמא לטהור על פי אורחות התורה צריך שייקח את המעמד היותר גדול בחיים, וממילא תוכלל בה ההדרכה הטבעית... (עין איה, שבת א, ס)

במאמרו ננסה להציע בזהירות התייחסות רעיונית לענייני טומאה וטהרה. העיקרון שלפיו ננסה ללכת הוא, שהטומאה מסמלת את הסתלקות החיים. לפי אותו עיקרון, הטהרה היא תוספת חיים.

### א. רוחניות נצחית לעומת חומריות זמנית

יש בחיים הרוחניים ממד של נצחיות שלא קיים בממד החומרי. העצמיות האנושית - רוחנית היא, ורק בה יש נצחיות. המערכות החומריות שבאדם מתחלפות עם הזמן. הנקודה הנצחית האינסופית שבאדם היא נשמתו הרוחנית - חלק א-לוה ממעל.

הטהרה מסמלת את האפשרות והרצון לנסות ולהידבק באור אינסוף על ידי הכלים החומריים הזמניים והסופיים. הטומאה מסמלת את ההחמצה ואת חוסר היכולת להעפיל מהממד החומרי, הכלה, הסופי והמצומצם; אל עבר הרוחני, העליון, הנצחי והאינסופי<sup>1</sup>.

\* הערת המערכת: המאמר מובא כאן בגרסה מקוצרת. המעוניין לקבל את המאמר בשלמותו יוכל לפנות אל המחבר.

הדוגמא הבולטת ביותר היא המת – אבי אבות הטומאה. הגוף שהיה כלי קיבול לרוחניות האינסופית, הפך להיות בשר, עור ועצמות. הנצחי הפך לזמני, האינסופי לסופי, ההווה להעדר. בהעדר הממד הרוחני הופך החומר האנושי לרימה ותולעה.

גוף האדם המת פירשו חכמים שהוא אבי אבות הטומאה... כי בהיפרד מעליו צורת השכל החיה הטובה ויישאר הוא לבדו, בשגם הוא בשר פחות וגרוע ומשתוקק אל הרעות, וגם ברעתו רבה החטיא הנפש היקרה בעודה שוכנת אצלו, על כן ראוי שיטמא כל טביביו בהתפשט מעליו כל הודו וזהו נפשו ולא נשאר בו כי אם החומר הרע.

(ספר החינוך אמור, מצוה רסג)  
"מים חיים אל כלי" - שהמת אבי אבות הטומאה, וזה מצד הגוף העומד למיתה. והטהרה מצד הנשמה הבאה משורש הנשמות, בחינת חי החיים... וכפי התגברות הנשמה על הגוף זוכים לטהרה. וזהו שורש כל המצוות לדבק הגוף לחיות הנשמה... שנעשה הגוף כלי על ידי המצוות, ואז הנשמה "מים חיים אל כלי". וזהו רמז המים והאפר, שמזה באה הטהרה. "זאת חוקת התורה", שהעוסק בתורה יכול להחזיר הנפש לבחינת נשמת חיים כבראשונה, ואז נעשה טהור כנשיקה (=השקה) המטהרת המים.

(שפת אמת שמות, פרשת פרה תרס"ב)

גם בטומאות שרץ ונבילה ישנה הסתלקות החיים, אך כיון שבבעלי חיים דרגת החיים היא נמוכה יותר, לכן גם הסתלקותה של אותה חיות מסמלת טומאה בדרגה נמוכה יותר. לכן טומאות שרץ ונבילה חמורות פחות מאשר טומאת מת.

## ב. חלל

מילת מפתח שאפשר להזכיר בהקשר זה היא המלה "חלל". למלה "חלל" כמה משמעויות: אדם הרוג, כהן שנתחלל מכהונתו או מי שנולד לפסולי כהונה, וכן משמעות של מקום ריק וחלול<sup>2</sup>. למלה חלל ישנה גם זיקה למשמעות של חולין, בניגוד לקדש. המשמעויות השונות של המלה "חלל" יכולות להתקשר לעניננו – מותו של אדם יוצר חלל במציאות. סילוק הקדושה והחיות הפנימית שהיתה צפונה בו באופן בלעדי ומיוחד, ושרק אותו אדם יכול היה להביאה לידי ביטוי.

טומאת מת - שהיא הסתלקות החיות הפנימית. והעצה לכך - להיות בטל כאפר לחיות ה' יתברך, ועל ידי זה מתחדשת החיות.

(שפת אמת, פרשת פרה תרל"א)  
מציאות החלל גורמת לסילוק שכינה מהארץ, כעין חלל הפנוי מכבוד ה', כדברי הרמב"ן (במדבר לה, ג): "וענין הטומאה שתהיה הארץ טמאה, ולא ישכון בה כבוד ה'..."

גם כוהן שנתחלל מכהונתו, או כהן שהביא לעולם צאצאים שאינם יכולים להביא לידי ביטוי את הקדושה, מסמל את סילוק הפן הרוחני העליון ואת אי המימוש של העלייה הרוחנית והקדושה. זו גם המשמעות של חולין כניגוד לקדש. חול - כהסתפקות בפן החומרי שבעולם, ללא הקדושה המאפשרת העפלה והתקדמות אל הרוחני האינסופי. "רשעים בחייהם קרויים מתים". עצם החלל שנוצר כתוצאה מסילוק הקדושה, יוצר את הטומאה ואת המיתה. למרות מציאותם הפיזית הקיימת של הרשעים, הרי שהחלל שנוצר עקב סילוק הממד הרוחני מהם, גורם לכך שייחשבו כמתים עוד בחייהם.

<sup>1</sup> כאן המקום להביא מדברי הרצ"ה זצ"ל במאמר תחת הכותרת "הטהרה - תכונתם של ישראל" ("לצניעות ולטהרה בישראל"; תדפיס מתוך "נר ליחזקאל"); "תכונתם המיוחדת של ישראל, היא הדבקות הנפשית בד' א-להים חיים ומלך עולם - מתוך דעת אמת ובר אמונה של שייכות פנימית עצמית. "הדבקים בה' א-להיכם חיים כולכם היום. וכן הטהרה, המכשירה ומבססת את הקדושה, היא שייכות לתכונת עצמיותם של ישראל. כמו שברית קדש החתומה בבשרנו קובעת זהות מהותם של ישראל, וכל ישראל נקראו מולים, כן שלילת הברית מזדהה עם הטומאה - ערל וטמא".

<sup>2</sup> אין לנו עסק בנסתרות, אבל לצורך ענייננו נצטט מעט ממה שמוזכר בספרים הפנימיים [עץ חיים היכל א, היכל אי"ק (אדם קדמון) שער א ענף ב דרוש עיגולים ויושר]: "דע כי טרם שנאצלו הנאצלים ונבראו הברואים, היה אור עליון פשוט ממלא כל המציאות ולא היה שום מקום פנוי בבחינת אוויר ריקני וחלל, אלא הכל היה ממולא מן אור אינסוף... וכאשר עלה ברצונו הפשוט לברוא העולמות ולהאציל הנאצלים, להוציא לאור שלימות פעולותיו ושמותיו וכינויו... צמצם את עצמו אין סוף בנקודה האמצעית... ואז נשאר מקום פנוי ואוויר וחלל ריקני". כלומר, בתחילה היה אור אינסוף ממלא כל עלמין. רק לאחר הצמצום, נבראו העולמות ובהם נבראים ויצורים לאין מספר.

לצורך ענייננו ניתן אולי לומר, שהצמצום גרם לירידת המציאות העליונה והמושלמת של אור אינסוף, אל מציאות נמוכה של נבראים. הצמצום ויצירת החלל הפנוי ממנו יתברך, היא בעצם כעין ירידה וטומאה יחסית למציאות העליונה שקדמה לה. יצירת החלל הפנוי היא זו שמאפשרת לנבראים את פעולתם בעולם, ואת המאמץ האנושי לנסות ולהתעלות אל הממד הרוחני האינסופי. ועיי' עוד בשם משמאל, ויקהל תרע"ז.

## ג. אי היווצרות חיים גורמת לטומאה

טומאות נוספות שניתן להסביר על פי מהלך זה הן הטומאות הקשורות לזב וזבה, נדה, יולדת ובעל קרי. כל אדם נוצר מתהליך בו שותפים דם הנדה וזרע האיש. אשה המקבלת את המחזור החודשי שלה, יודעת שבאותו חדש לא הרתה. אותו דם שיכול היה להפוך להיות אדם, נפש חיה, רוח ממללא – לא הצליח להתעלות מעל הממד החומרי הזמני אל עבר הממד הרוחני האינסופי. כך גם לגבי זרע האיש המכיל פוטנציאל של מליוני נשמות. בעל קרי מסמל את אי המימוש של אותו פוטנציאל עצום. לכן נדה, בעל קרי או אשה הפולטת שכבת זרע, נחשבים טמאים. חמורה מטומאת בעל קרי ונדה היא טומאת הזב והזבה. הזב והזבה נמצאים במצב של חולי ממשי באברי ההולדה, החמור במדה מסוימת מאשר אי מימושה של האפשרות להביא חיים. מכיון שכך, זב צריך שבעה נקיים, בעוד שבעל קרי טמא טומאת ערב. גם הזבה צריכה לישב שבעה נקיים, בעוד שנדה יכולה מדין תורה לטבול כבר בליילה השמיני. העיקרון בטומאות החמורות יותר הוא, שככל שהפגם באפשרות לנתינת החיים חמור יותר, כך גם הטומאה חמורה יותר.

זה נראה בטבע המציאות, שכל כוח שנמצא בכל דבר וטבעו לפעול הוא פועל בהכרח. וכיון שהוא פועל, אם יזדמנו לו מצבים שפעולתו תהיה מסודרת לו אל השלמות ותכלית הנרצה, יפעול טוב; ואם לא יתנהג כפי הסדר והתכלית, יפעול הריסות ורע על ידי תנועתו. זה נוהג בין בדבר שנמצא בו כוח לפעול גדול ומסודר ונעשקו ממנו האמצעים קודם שהגיע לתכליתו, ובין במה שהכוח כבר שלט והוציא פעולות גדולות והגונות ואחר כך נעשקו ממנו האמצעים להתמדת פעולתו. **ויש לזה שורש גדול בדרכי הרע וההפסד של טומאת מת ונבילות וטומאות היוצאות מגופו של אדם.**

(מוסר אביך עמ' פג)

לפי זה, טומאת היולדת נראית במבט ראשון בלתי מובנת, שהרי היא המעניקה חיים באופן המשמעותי ביותר. היולדת הופכת את הפוטנציאל הגלום בזרע האיש ובדם הנדה והופכת אותו לאדם – כלי קיבול לחיוניות ולאור אינסופי. אבל דווקא נתינת החיים באופן נשגב זה, היא הסיבה לטומאה בזמן שהיולדת הפסיקה את התהליך. כל זמן הריונה אין האשה נטמאת, שהרי היא עסוקה בנתינת חיים. דווקא הפסקת התהליך של נתינת החיים על ידי פעולת הלידה, היא המטמאת את האשה. לכן פעולת הלידה שהיא שיא נתינת החיים מחד, אבל גם הפסקת התהליך מאידך<sup>3</sup> – מסומלת על ידי טומאת הלידה<sup>4</sup>.

## ד. טומאת הצרעת בעור כביטוי לחסרון החיות

טומאה נוספת שניתן להסביר על דרך זו, היא טומאת הצרעת. ההשוואה הראשונית היא לטומאת מת, שהרי המצורע חשוב כמת<sup>5</sup>.

יתכן כי הצרעת והזיבות תלויות בטומאת המת. כי המוות הוא ההפסד הכללי לגוף, והאבר המצורע דומה למת. וכן הזרע הנפסד, כי יש בו רוח חיים טבעי ובו ההכנה להיות לטיפת דם ממנה יתהווה האדם. הפסדו של זרע זה הוא, אם כן, ניגוד לתכונת החיות ורוח החיים. (כוזרי ב, ס)

הצרעת מסמלת עור חולה, עור שהחיוניות שבו נסתלקה. אבל מלבד משמעות פשוטה זו, יש לה גם משמעות פנימית. ישנו קשר פנימי בין צרעת לבין חטא. חטא – כשמו כן הוא – החטאת המטרה. הצרעת מביעה את החמצת היכולת להתקרב למציאות הרוחנית הנעלה. הצרעת מסמלת את הסתלקות החיוניות הפנימית, אותו צלם א-להים

<sup>3</sup> וכעין זה כתב הרמב"ן לגבי הנזיר הנדרש להביא קרבן חטאת ביום מלאת ימי נזרו (במדבר ו, יא): "כי האיש הזה חוטא בנפשו במלאת הנזירות, כי הוא עתה נזיר בקדושתו ועבודת ה', וראוי היה לו שיזיר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לא-להיו... והנה הוא צריך כפרה בשובו להיטמא בתאוות העולם".

<sup>4</sup> יתכן גם שעקב כך ישנה מציאות של דם טוהר אצל היולדת, שלא קיים באשה במצבים אחרים. יתכן ואפשר להציע, שעצם פעולתה של האשה כנותנת חיים, הופך את הדימום לאחר פרק זמן מסוים לדם טוהר - אותה הטהרה המסמלת את נתינת החיים בעצמם. אצל זבה שתראה דם ימים רבים, דימום זה מסמל שיבוש במערכות של נתינת החיים ולכן הטומאה אצלה חמורה. אצל היולדת אמנם עצם הפסקת נתינת החיים מטמאת, כדאמרן לעיל. אבל לאחר פרק זמן מסוים הדם הופך להיות דם טוהר, שהרי אלו ספיחים של אותו דם שהיה ברחם כתוצאה מהענקת החיים לעובר וגידולו, ולא כתוצאה של שיבוש המערכות כמו בזבה.

ילוד זכר נכנס ביומו השמיני בבריתו של אברהם אבינו. הברית עצמה מסמלת את התחברותו של התינוק במערכת החיים העליונה של כלל ישראל. התחברותו זו של התינוק מאפשרת לדם אמו להפוך לדם טוהר ביום שבנה נכנס בברית.

<sup>5</sup> עיי' תנחומא פ' צו ס' יג, ד"ה זאת תורת.

באדם, המבוטא בעקרונות הרוחניים האמורים להדריך את האדם. הסימן לחומר החולה עקב החטאת דרכו ועקב הניתוק מהרוחניות, היא הצרעת<sup>6</sup>.

ענין זה יגיד סוד אמרו "אך בצלם יתהלך איש", והוא מראה הבשר החי, וכשישלוט בחינת הרע באדם ירשום בבשר האדם הסתלקות זהרת החיוני, ולזה יראה חסרון המראה ויהיה עמוק מהעור.

(אור החיים ויקרא יג, ג)

על אחד עשר דברים הצרעת באה<sup>7</sup>: על קללת השם, ועל גילוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל האומר על חבירו דבר שאינו בו, ועל גסות הרוח, ועל הנכנס בתחום שאינו שלו, ועל לשון שקר, ועל הגניבות, ועל שבועת שקר, ועל המחלל שם שמים, ועל עבודת כוכבים. ר' יצחק אמר: על עין רעה, ורבותינו אומרים: על מי שמנאץ בדברי תורה.

תופעת הצרעת מיוחדת לעם ישראל ולארץ ישראל, דווקא מפני מעלתם הרוחנית. במקום המסוגל להתעלות מבחינה רוחנית, ופוטנציאל החיים שבו אינו ממומש – שם קיימת הסתלקות החיים, שם מקום הטומאה:

...בהיות ישראל שלמים לה' יהיה רוח ה' עליהם תמיד להעמיד גופם ובגדיהם ובתייהם במראה טוב. וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועוון, יתהווה כיעור בבשרו או בבגדו או בביתו להראות כי ה' סר מעליו... והנה אינו נוהג אלא בארץ שהיא נחלת ה'... מפני שלא יבוא הענין ההוא אלא בארץ הנבחרת אשר ה' הנכבד שוכן בתוכה.

(רמב"ן ויקרא יג, מז)

**בצרעת מודגש חטא הדיבור דווקא. אותה "רוח ממללא" האמורה להעלות את האדם לדרגות רוחניות:**

...אות ופלא היה בישראל כדי להזהירן מלשון הרע... ויהיה מובדל ומפורסם לבדו, עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהוא הליצנות ולשון הרע. ועל עניין זה מזהיר בתורה ואומר: "הישמר בנגע הצרעת", "זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך".

(רמב"ם הלכות טומאת צרעת טז, י)

## ה. הצרעת והזנות

לעיל הזכרנו את טומאת בעל קרי ונדה שלא הביאו לידי ביטוי את היכולת ליצור חיים. באופן חמור יותר באה לידי ביטוי טומאה זו בנגעי צרעת, במקרים בהם מראש החומריות הבהמית היא המטרה הבלעדית, ללא מגמה רוחנית כלשהי של הוספת חיים:

על מה הנגעים באים? על הזנות. וכן אתה מוצא בירושלים, לפי שהיו שטופין בזנות לקו בצרעת...

(תנחומא תזריע, טו)

הפגם והענישה בזנות באו לידי ביטוי חמור יותר, עקב החמרת התופעה של התמעטות החיים. לא רק מבחינת החטא של אי הבאת חיים חדשים לעולם; אלא בעיקר בגלל הפגם המוסרי שבזנות, המחמיצה את הקשר הרוחני המיוחד בין בני זוג, והידרדרות לחומריות בצורתה השפלה והמאוסה. על הסוטה דרשו חכמים (סוטה טו, ב): "כשם שמעשיה מעשה בהמה, כך קרבנה מאכל בהמה". עקב הורדת החומר האנושי לדרגות נחותות, משל כבהמות נדמו; מופיעה הטומאה בצורה חריפה ואגרסיבית יותר.

## ו. מים חיים

אם ציינו שהטומאה מסמלת את הסתלקות החיים עקב תכונות מגונות שבכללן גאווה וגסות רוח. הרי שטהרתו של המצורע היא על ידי מים חיים דווקא, המסמלים בשמם ובמהותם את החיים. אותם המים המביאים חיים לחי ולצומח, הם המים המסמלים גם מבחינה רוחנית ענוה וצניעות:

דברי תורה נמשלו כמים... לומר לך: מה מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נחלין מעליו ומתקבצים במקום אשבורן - כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב אלא בדכא ושפל רוח.

(רמב"ם הלכות תלמוד תורה ג, ט)

לא רק לגבי טומאת הצרעת אלא ככלל, המים הם הגורם המטהר:

<sup>6</sup> ההשוואה בין הצרעת לפגמים רוחניים בהקשר לטומאה, עולה ממדרש העוסק בפרה אדומה הבאה לטהר מטומאה. המדרש מושה בין פרה אדומה למצורע מחד, ולמת מאידך: "... ולמה ציוה בפרה לעשות כמו במצורע, לפי שמעשה פרה אדומה לא נעשית אלא לכפר על מעשה העגל שהוא צרעת הרוח לפיכך דינס שווה. ולמה ציוה בפרה לעשות בטומאת מת ולא בטומאה אחרת, לפי שהמצורע לטומאת מת איתקש שנאמר אל נא תהי כמת". (אוצר המדרשים - אייזנשטיין, עמ' תעד ד"ה כי תבואו).

<sup>7</sup> המספר אחד עשר בעצמו מסמל את היתר שהופך לחסר. את הנסיון לחרוג מהמדה הרצויה והנכונה [המסומלת במספר עשר] אל ההשתלטות אל מעבר למדה בבחינת תפסת מרובה לא תפסת. הצורך בתיקון לפגם זה בא לידי ביטוי באחד עשר סממני הקטורת. ואכמ"ל.

דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירות הכתוב הן... וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים הוא... והדבר תלוי בכוונת הלב, ולפיכך אמרו חכמים: טבל ולא הוחזק - כאילו לא טבל. ואף על פי כן רמז יש בדבר, כשם שהמכוון לבו ליטהר, כיון שטבל - טהור, ואף על פי שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכוון לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשיות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת - טהור. (רמב"ם הלכות מקוואות יא, יב)

יש במים תכונות מושיעות לעולם. העולם כולו עלול בדרך כלל להגיע למעגל של ירידה ונפילה. כאשר אדם נקי נוגע באדם מלוכלך, המלוכלך לא הופך נקי אלא הנקי מתלכלך. כך קורה גם כאשר אדם טהור וטמא נוגעים זה בזה: הטמא לא נטהר אלא הטהור נטמא. קל מאד לקלקל וצריך מאמץ כדי לתקן ולסדר. בתוך מעגל זה של ירידה ונפילה, המים הם היוצא מן הכלל. אפשר להשיק מים טמאים וטהורים, והמים הטמאים ייטהרו. אדם או כלי טמא או מלוכלך, יטהרו ויתנקו בטבילה במים. אילולא האנומליה יוצאת הדופן של המים, באין אפשרות לצאת ממעגל הנפילה - לא היתה לעולם תקומה. המים הם סוד התיקון העלייה וההיטהרות. מעבר לטבילה הפיזית, נדרשת מן האדם הטובל גם הכוונה והחשיבה על המשמעות הרוחנית של הטבילה. ההידבקות ברבונן של עולם היא בעצמה מקוה טהרה:

אמר ר' עקיבא: אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם? אביכם שבשמים. שנאמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם", ואומר "מקוה ישראל ה'". מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל. (יומא ה, ט)

## ז. "לפי חיבתן טומאתן"

הטומאה מופיעה דווקא במקומות שיש בהם דינמיות ויכולת להתעלות מבחינה רוחנית. שם ישנה משמעות לחוסר הניצול של אפשרות העלייה. במקומות שאין אפשרות להתעלות מבחינה רוחנית, תופעת הטומאה חסרת משמעות. לכן למשל אין הגויים נטמאים בנגעים.

אין מטמאים בנגעים אלא ישראל, שנאמר "אדם כי יהיה בעור בשרו"... אתם קרויים אדם ואין הגויים קרויים אדם". (מדרש החפץ, מובא בתורה שלמה תזריע יג, א)

"ואנכי עפר ואפר" - בפרק כיוסי הדם: בשכר זה זכה (=אברהם אבינו) לאפר פרה ועפר סוטה. פירוש, היסודות אינם מקבלים טומאה, כי כל הנבראים מוכרחים בפעולתם, והטומאה רק באדם והקרוב לו... וה' הבדיל את עמו ישראל והזהירם על טהרת הנפש, והרחיק דברים הללו שהם סיבה לטומאתם. וכל מי שיש בו שלמות יותר, עלול יותר לטומאה. על כן העכו"ם אינם מקבלים טומאה, שלא נצרפו באש התורה. (משך חכמה בראשית יח, כז)

רעיון זה של "לפי חיבתן טומאתן" מופיע במשנה מפורשת (ידיים ד, ו):

אומרים צדוקים: קובלין אנו עליכם פרושים. שאתם אומרים כתבי הקודש מטמאין את הידיים וספרי הומרוס אינם מטמאים את הידיים. אמר ר' יוחנן בן זכאי: וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד?! הרי הם אומרים: עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים! אמרו לו: **לפי חיבתן היא טומאתן**, שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות. אמר להם: אף כתבי הקודש לפי חבתן היא טומאתן, וספרי הומרוס שאינן חביבין אינן מטמאין את הידיים.

באותו כיוון מחשבה ניתן אולי לומר, שנבראים פשוטים ביותר אין בהם היכולת להתעלות, ולכן ממילא לא יוכלו לקבל טומאה. המורכבות מאפשרת עלייה, אך יש בה סיכון גדול יותר לקלקול.

מאידך ישנם מקומות שורשיים שדרגתם הרוחנית קביעה וקיימא, ואין יכולת ביד האדם לקלקל ולדרדר את מצבם העליון:

ירושלים אינה מטמאה בנגעים - דכתיב: "ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם", וירושלים לא נתחלקה לשבטים. (בבא קמא, פב, ב)

חכמים סימלו את השמים כממד רוחני שלא תיתכן בו טומאה - "אין דבר טמא יורד מן השמים" (סנהדרין נט, ב). גם המחובר לקרקע לא מקבל טומאה - "אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור" (ויקרא יא, לו)<sup>8</sup>.

דברי תורה מסמלים את קישור האדם עם מושגי החיים הא-להיים. לכן נפסק להלכה שטמא מותר בלימוד תורה: אין דברי תורה מקבלין טומאה... שנאמר: "הלא כה דברי כאש נאם ה'". מה אש אינו מקבל טומאה, אף דברי תורה אינן מקבלים טומאה. (ברכות כב, א)

כלומר, ישנם גדרים שהם קבועים ואין אפשרות לשנותם. בין אם הם מראש ברמה נמוכה ללא יכולת התעלות; או מאידך בדרגה רוחנית שורשית גבוהה וקבועה. אבל בנבראים שבהם הגדרים מאפשרים יכולת השתנות, שם תבוא

<sup>8</sup> ופירש רש"י שם: המחברים לקרקע אין מקבלים טומאה. ומקורו מהמשנה במקוואות (א, ד) "נפל לתוכן מת או שהלך בהן הטמא, ושתה טהור - טהור". והטעם - מפני שלא נתלשו מן הקרקע.

הטומאה והטהרה. שם יכולה לבוא לידי ביטוי באופן המשמעותי ביותר, יכולת הבחירה של האדם, בהשראת שכינה וכביטוי לממד הרוחני א-להי הצפון בו.

#### ח. הכהן כמטהר הצרעת

כיון שהצרעת מלמדת על פגם רוחני שמסמל סילוק חיים. וכיון שתקונו מתאפשר על ידי תוספת חיים. לכן רפואתו של המצורע היא בקשר עם מי שמסמל חיים - הכהן. דמות הכהן המסמלת אהבה בין בני האדם, כאהרן הכהן שהיה משכין שלום בין אדם לחברו. ומי שמסמל את הקשר עם עבודת המקדש, עם לימוד תורה, ועם אור אינסוף. על פי זה מובן מדוע לכהן אסור להיטמא למתים. מי שכל מהותו היא תוספת חיים, אסור לו להתקרב למה שמסמל יותר מכל את הסתלקות החיים<sup>9</sup>.

#### ט. טומאת פיגול ונותר

קרבן - כשמו כן הוא, מכשיר להתקרב לריבונו של עולם, לאור אינסוף. ניסיון להיעזר בבהמה גשמית נמוכה וירודה, בעוף או במנחה; כדי להביע רעיונות רוחניים: תודה לה', בקשת מחילה, התרוממות רוח והגיגה במועדים, או כקשר יומיומי קבוע עם הקב"ה - שאין לו גוף ואין לו דמות הגוף, שאין בו יסוד חומרי כלל. הקרבן מבטא רצון וניסיון להפוך את הסופי לאינסופי, להשתמש בחומר כדי להגיע לרוחניות. הפיגול והנותר המטמאים, מסמלים את סילוק החיוניות שהיתה גנוזה בקרבן. הקרבן שהיה בו הפוטנציאל והסיכוי להתקרב לה', ולא נתממש. הפיגול - עקב הכנסת מחשבות זרות שפגמו בקרבן החומרי ולא אפשרו את הפיכתו לביטוי של מהלך רוחני. הנותר - גם הוא מבטא את החמצת השעה והסיכוי. גם כאן נותר החומר בלבד. סילוק הממד הרוחני והישארות החומר בלבד, הם הטומאה בהתגלמותה.

#### י. המשלח את השעיר

ונתן אהרן על שני השעירים גורלות, גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל. והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אותו לעזאזל המדברה... והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבוא אל המחנה. (ויקרא טז, ח"י, כו)

בניגוד לשעיר שזכה לכפר על ידי קירבה לפני ה', המסמל מיצוי מלא של האפשרות לתיקון רוחני על ידי ביטוי חומרי - הרי שהשעיר לעזאזל מסמל את החמצתה של יכולת זו<sup>10</sup>, ועל כן המשלח אותו נטמא.

#### יא. טומאת עבודה זרה

מתוך שש הטומאות מדרבנן, רובן הן חומרות יתר לטומאות מן התורה. טומאת עבודה זרה היא טומאה חדשה שגזרו עליה (שבת פב, א). גם כאן ההליכה אחרי עבודה זרה היא הסתלקות משורש החיים. לרבנו של עולם ישנם שמות וכינויים רבים המלמדים על מידותיו השונות. שם א-להות מלמד על היותו בעל הכוחות כולם. איילות היא כוח, גבורה. וגם כינוי כבוד לא-להים שהוא מקור הכוח: "איילותי לעזרתי חושה" (תהילים כב, כ). אבל רבנו של עולם אינו רק בעל הכוחות. ישנם כינויים רבים לרבנו של עולם - רחום וחנון, אך אפים ורב חסד ואמת, דיין אלמנות ואבי יתומים.

בניגוד גמור לקב"ה שהוא בעל מדות חיוביות רבות ומגוונות, הרי שהאלילים מציינים רק את תופעת הכוח. בהשקפה התורנית, כוחניות לשמה אינה ערך העומד בפני עצמו, אלא חייבת להיות אמצעי למטרה שהיא ערך עצמאי ונעלה. העיקרון האילי מנוגד בתכלית לעקרונות התורה. בעבודת האלילים הכוח הוא הערך עצמו. ברור שדרך חיים מושחתת כזו היא הסתלקות ממקור החיים. דרך הכוחניות האלילית סוגדת לכחות חומריים חולפים, תוך התעלמות מערכים רוחניים נצחיים. אם נכונים דברינו, יתכן שכך אפשר להסביר את דברי חכמינו שגזרו טומאה על עבודת האלילים.

<sup>9</sup> "המוות הוא חזיון שווא. טומאתו היא שקרו. מה שבני האדם קוראים מוות - הרי הוא רק תגבורת החיים ותעצומתם. ומתוך השקיעה התהומית בקטנות, אשר יצר לב האדם השקיע אותו בה, הרי הוא מצייר את תגבורת החיים הזאת בצורה מדאיבה וחשוכה, שהוא קוראה מוות. מתעלים הם הכהנים בקדושתם מהקשבה שקרית זו, שאי אפשר להמלט ממנה כל זמן שהממשל הכזבי כל כך שולט בעולם, כי אם בהעברת העיניים מהמחזה המביא את רשמי ההטעאה הללו אל הנפש. על כל נפשות מת לא יבא, לנפש לא יטמא בעמיו" (אורות הקדש ב, שפ).

<sup>10</sup> הגרי"ד סולובייצ'יק (על התשובה עמ' 291-290). התייחס לסמליות זו: "בפסוק זה של 'ונתן אהרן על שני השעירים גורלות, גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל', גילה הקב"ה את הסוד הגדול של מדת החסד המופעלת ביום הכיפורים... ייסורי הנפש של אכזבה ותיסכול הבאים על האדם אינם תוצאה של הגורל לה', אלא של הגורל לעזאזל".

## יב. טומאת ידיים

וכשמקיץ משנתו ונשמתו חוזרת אליו, בכל מה שיגע בידיו יטמא הכל, משום שרוח הטומאה שורה עליהם.

(זהר בראשית ב, שכב)

...שבהיות האדם ישן, חלקי נשמתו העליונים מסתלקים ממנו, וטועם טעם מיתה במקצת, ונמצא שאז מתגבר בגופו החושך יותר, בהעדר אור הנשמה המזכך אותו, על כן נמצא שם בית כניסה יותר אל הטומאה לשרות עליו...

שינה היא אחד מששים במיתה. האדם הישן - מסתלקת ממנו מידה מסוימת של חיותו הפנימית. אשר על כן צריך האדם להחזירה לעצמו בקומו בבוקר, על ידי נטילת ידיים. המים המסמלים חיים באים לטהר את האדם בקומו משנתו בבקר. המחזיר נשמות לפגרים מתים.

## יג. טומאת אוכלין, משקין וכלים

האוכלין, המשקין והכלים הם אמצעים. אפשר להשתמש באמצעים אלו כדי להתעלות, ואפשר חלילה להתגנות על ידיהם:

צריך האדם שיכוון לבו וכל מעשיו כולם לידע את השם ברוך הוא בלבד, ויהיה שבתו וקומו ודבורו - הכל לעומת זה הדבר. כיצד? כשיישא וייתן או יעשה מלאכה ליטול שכר, לא יהיה בלבו לקבוץ ממון בלבד, אלא יעשה דברים האלו כדי שימצא דברים שהגוף צריך להם מאכילה ושתיה וישיבת בית ונשיאת אשה... נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד... מפני שמחשבתו בכל כדי שימצא צרכיו עד שיהיה גופו שלם לעבוד את ה', ואפילו בשעה שהוא ישן... ועל ענין זה צו חכמים ואמרו:

“וכל מעשיך יהיו לשם שמים”...

...תלמיד חכם לא יהיה גרגרן אלא אוכל מאכל הראוי להברות גופו, ולא יאכל ממנו אכילה גסה, ולא יהא רודף למלאות בטנו כאלו שמתמלאין ממאכל ומשתה עד שתיפח כריסם... אבל החכם אינו אוכל אלא תבשיל אחד או שנים ואוכל ממנו כדי חייו ודיו... (שם, ה, א)

מי שזוכים להעלות את הכלים, האוכלים והמשקים ולהשתמש בהם שם שמים; מוסיפים חיות בעולם. גם כאן החומריות מקבלת משמעות רוחנית, כדאמרן לעיל. גם כאן החמצת ההזדמנות, גוררת עמה טומאה<sup>11</sup>.

## יד. סוף דבר

ככל שדרגת הרוחניות יכולה להיות גבוהה יותר, כך גדלה הרגישות לטומאה. לכן יש בתרומה חומרה יתרה מאשר בחולין, בקודש יתר מבתרומה ובמי חטאת יתר מבקודש. ככל שהסיכוי להתעלות גדול יותר, כך גם הסיכון להחמצה גדול יותר. מאידך, הזוכה לטהר את מעשיו יכול להגיע להישגים עדינים ומעולים יותר, באמצעות אותן דרגות הקפדה של טהרה עליונה. לשם כך אין די בחכמה, אלא יש צורך בדעת:

“ודעת - זה סדר טהרות”. כשם שהאדם צריך למעשים שירוממו את נפשו להתנשא אל המושכלות העליונות בידיעת ה' יתברך ודרכי טובו, שהם גבוהים ונעלים הרבה מדרכי החיים החומרניים... כן צריך גם כן השפעה מעשית המיוסדת על חוקי דעה מעשית, איך לנהל את כל דרכי החיים החומרניים ותוצאותיהם, באופן שהמה יהיו שלמים ומאושרים, ומ"מ לא יתפרצו מגבולם להמשיך את האדם מגבול הקודש, למען תישאר נפשו טהורה גם בהיותה עסוקה עם כל חמדות החיים וכל חליפותיהם המדובים והמסובכים.

זהו כוח הדעת, שנבדל מכוח החכמה המופשטת העסוקה בענייני קודש... הדעת - דרך חול לה, לשמור את אורח האדם בהיותו עסוק בכל עסקי חיי הגופות לכל ירידותיהם, שלא תושבת נפשו מטהרה. שהגדרים הרחבים המתגדרים על פי עצת ה' הגדולה בתורת חיים, הם הלימודים אשר בסדר טהרות. דעת - היא החכמה המעשית המצטרפת עם הנהגת החיים, ההולכת עם החיים ושוכנת אתם בכל טומאותם ומשמרת את הגבול הראוי ומייעצת איך להטהר ממה שהחיים החומרניים מטמאים בהכרח. כל אלה המה ענייני הדעת, שכולם גנוזים בסדר טהרות. (עין איה שבת א, קנח)

יסוד הדרשה בטעמי מצוות בנוי על פי ידיעת אמת בסוד החכמה הא-להית, איך שכל מה שהווה בעולם אף על פי שיוצא הוא מצד סיבות שונות, ואפילו אותן היוצאות מסיבות מנהגים אנושיים

<sup>11</sup> יתכן שגם הטומאה שגזרו על הידים עשויה להתקשר לטומאת אוכלין. רוב הפעולות שאדם עושה, בידי הן, לטוב ולמוטב. ממש כמו האוכלין המסמלים את החומריות הניתנת להכוונה לאפיקים שונים, כך גם הידים. האכילה והידיים שניהם דברים אלמנטריים יומיומיים בקישור האדם עם החומר. טהרת הידים מסמלת מגמה של שאיפה לרוחניות גם בחיים בעצמותם. אמנם צריך להזהר שהרחיצות תהיינה בעלת משמעות פנימית ולא להסתפק ברחיצה חיצונית גרידא.

מונהגים ברצון או בהסכמה, או כל דרכים של חידוש שמקבלת החברה האנושית - הכל מונהג מטעם ההשגחה הא-להית להוציא לאור את תכלית הטוב של החפץ הא-להי. ואותם האורות השכליים שיוצאים על ידי פגישת השכל האנושי עם משפטי התורה, הם תולדות נאמנות שהונחו לכך כדי להוציאם אל הפועל על ידי הפגישה הזאת. על כן אם יש לכל אחת מן המצוות דרכים רבים, שכולם מושגים להיות נכונים לתכליות וטעמים אליה, אל יחשוב החושב כי די לייחס רק אחד מן הטעמים, שכבר מספיק הוא ליתן למצוה מציאות, כי לא כן הדבר. כי כל מה שאנו רואים שיש לו התלות ויחס למצוה כבר הוא מאוחד עמה מטעם החכמה העליונה שהכל גלוי וצפוי לפניה, וה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר"<sup>12</sup>.

(עין איה שם כו)

---

<sup>12</sup> ועיי' שם ה, לד.